

Ohlédnutí za filosofickým dílem Ladislava Hejdánka

V úterý 28. dubna zemřel v nedožitých 93 letech Ladislav Hejdánek. V průběhu dlouhého a naplněného života vytvořil úctyhodné filosofické dílo, které vyniká nejen rozsahem (tiskem ovšem vyšla pouze část), nýbrž i systematickou povahou a hloubkou vhledu.

Je dostatek důvodů, proč je Hejdánkovo dílo hodno pozornosti i obdivu. Vznikalo ve ztížených podmínkách. Hejdánek po většinu produktivního života nemohl působit v oboru a na akademické instituci. Pracoval převážně manuálně, nepočítáme-li nedlouhé období mezi lety 1968 a 1971, kdy byl zaměstnán jako vědecký pracovník ve Filosofickém ústavu ČSAV. Na Univerzitě Karlově mohl začít naplno přednášet prakticky až v důchodovém věku. K tomu musíme připočíst skutečnost, že od sedmdesátých let byl v hledáčku Státní bezpečnosti. Ta znepřijemňovala život jemu i jeho rodině. Za těchto podmínek by patrně většina lidí zůstala intelektuálně paralyzována, anebo by časem na systematickou intelektuální práci rezignovala. Hejdánka však nepříznivé okolnosti naopak zocelily a motivovaly k větším výkonům. Filosofii se věnoval intenzivně, s vášní a se zájmem o věc.

Vše špatné bylo nakonec k něčemu dobré. Hejdánek neměl příležitost stát se akademikem obývajícím pověstnou slonovinovou věž. Byl angažovaným myslitelem, hluboce přesvědčeným o povinnosti intelektuálů vstupovat do veřejného prostoru. Filosofky a filosofové by se podle něj měli vyjadřovat

k přítomné situaci a promlouvat k lidem srozumitelným jazykem. Vzorem veřejné angažovanosti mu byli Sókratés a starozákonní proroci, kteří na tržištích, v ulicích či v palácích oslovovali mocné i bezmocné, politickou elitu i obyčejné lidi. Zatímco prvním se nepodbízel, druhými nemanipuloval. Jejich jediným cílem bylo provokovat, burcovat, probouzet lidi z momentální letargie – myšlenkové, existenciální, politické. Hejdánek si tento způsob veřejné provokace dokonale osvojil. Asi by proto souhlasil s americkým filosofem Michaellem Walzerem, který tvrdí, že prorocství je v podstatě prototypem společenské kritiky: vyvolává v posluchačích výbušnou směs – „vzpomínku, poznání, pobouření a pokání“.¹ Hejdánek v zásadě usiloval o něco podobného, byť se skromnějším cílem: snažil se vyvolat v lidech vnímavost vůči tomu, co označoval jako „nepředmětné výzvy“, jež člověka zasahují náhle v jeho nitru a vybízejí jej k odezvě.

Kromě toho si Hejdánek vytvořil dokonalou imunitu vůči filosofickým módám. Mohl snad vnějškově působit jako myslitel solitér. Ve skutečnosti patřil k nemnoha našim vskutku tvůrčím filosofům. Sice si ve filosofii razil vlastní cestu, nicméně čerpal podněty i od ostatních: filosofů, teologů i přírodních vědců. Pevně srostlý byl s českou

1 Walzer, M., Prorok jako sociální kritik. In: *týž, Interpretace a sociální kritika*. Přel. J. Velek. Praha, Filosofia 2000, s. 78.

kulturou a filosofickou tradicí. Myšlenkově se hlásil k T. G. Masarykovi, Janu B. Kozákovi, Josefu L. Hromádkovi nebo Janu Patočkovvi, ale především k Emanuelu Rádlvi. Inspiroval se rovněž nespočetnými rozhovory s přáteli, k nimž patřili například filosof Jiří Němec či teologové Petr Pokorný a Jan Heller, anebo důkladnou četbou textů svých vrstevníků, Karla Kosíka a Vítězslava Gardavského.

Zajímavý byl jeho vztah k marxismu, se kterým se myšlenkově vyrovnával od mládí. Poměrně brzy si předsevzal, že odkryje jeho filosofické základy a podrobí je kritice. Usiloval tak o myšlenkové překonání marxismu, což u něj ovšem zahrnovalo i uchování myšlenek, které pokládal za podnětné. Předstihl v tom o pár let své marxistické kolegy-vrstevníky, pokoušející se o totéž až na sklonku padesátých let. Hlavní podněty Hejdánek nacházel v Marxových *Tezích* o *Feuerbachovi*. V nich spatřoval v koncentrované podobě načrtnutý filosofický program nového typu nepředemětného materialismu – program, který Marx v ekonomických rukopisech *Grundrisse* a v *Kapitálu* opustil. Koncem devadesátých let, když už se o marxismu na akademické půdě buď nepřednášelo, anebo se o něm mluvilo sporadicky a svrchu, Hejdánek svým studentům opakovaně říkal: Čtěte Marxe. Zájem o jeho dílo a o marxismus se vrátí. A vy na to musíte být teoreticky připraveni.

Dieter Henrich, německý filosof a Hejdánekův generační souputník, prohlašuje, že skutečně přelomové filosofické myšlenky nevznikají sukce-

sivně.² Myslitelky a myslitelé se k nim nepropracovávají postupně, v delším časovém horizontu. Napadají je náhle a naráz. V krátkých a výjimečných okamžicích naprosté koncentrace najednou pochopí, učiní originální vhled. Následně se pak pokoušejí tento vhled argumentačně propracovat a vtisknout mu určitou architektoniku. Zpravidla jim to trvá po celý život. Henrichova reflexe filosofického náhledu – ostatně velice blízká Hejdánekovi vlastní reflexi povahy nápadu a kreativity ve filosofii či v umění – vystihuje charakter Hejdánekovy filosofické tvorby. Po celý svůj tvůrčí život Hejdánek v podstatě promýšlel jen několik základních myšlenek, které úzce souvisely s jeho stěžejním náhledem. Ten se týkal nepředemětnosti a potažmo pravdy, víry a subjektu. Krátce naznačím, oč mu šlo.

Hejdánek si povšíml mezí pojmového myšlení a propoziční struktury jazyka. Ty nám sice umožňují myslet předměty a hovořit o nich, nicméně nedovolují nám myslet a vyslovit nepředemětné skutečnosti. Jakmile se o to pokusíme, vlastně o nich myslíme a mluvíme jako o předmětech. Uvažme například, kdo je každý z nás. Kdo jsem já? Kus živé hmoty v prostoru? Exemplář rodu člověk? Zajisté jsem obojí. Ale patrně jsem ještě něčím víc. Vedle předmětné stránky mám i stránku nepředemětnou. Díky ní jsem individuální a jedinečný, mám schopnost svobodně jednat, nést zodpovědnost za své činy. Tato stránka mého já je však prchavá. Kdykoli upřu

2 Henrich, D., *Werke im Werden. Über die Genesis philosophischer Einsichten*. München, Verlag C. H. Beck 2011, s. 20–32.

pozornost do svého nitra a myslím sebe sama, své já, nikdy nenarážím na mentální nebo intencionální předmět. Uvnitř nikdo není. A stejně tak se to má s jinými nepředmětnými skutečnostmi, jakými jsou Bůh či pravda – ty pro změnu nejsou tam někde venku.

Nosnost svých myšlenek o nepředmětnosti Hejdánek ověřoval zatěžkávacími zkouškami, konfrontací s jinými oblastmi či vědními disciplínami. Korpus jeho textů proto můžeme číst přinejmenším dvojím způsobem: buď postupujeme od pomyslné delty k myšlenkovému zdroji, tj. k původnímu náhledu či nápadu; anebo vyjdeme od pramene a sestupujeme k tematické deltě, kde se řečiště úvah dělí na ramena a myšlenka nepředmětnosti vstupuje do dialogu s uměním, politikou, náboženstvím a teologií či s přírodními vědami. Blíže se zmíním jen o náboženství, potažmo teologii a pak o politice.

V šedesátých letech se Hejdánek stal nepřehlédnutelnou postavou sdružení „Nová orientace“, k němuž patřili také Božena Komárková, Jakub S. Trojan, Jan Šimsa nebo Jan Čapek. Volné sdružení evangelických farářů, teologů a laiků navazovalo na odkaz německého teologa Dietricha Bonhoeffera, který ve svých sešitech z nacistického vězení bez obalu konstatoval krizi religiozity, konec náboženské éry a především nutnost žít svůj život „jako by Boha nebylo“. Členové „Nové orientace“ domýšleli program sekulárního křesťanství a prakticky se jej svými aktivitami pokoušeli uskutečňovat. Činili tak s rizikem možného zploštění křesťanství jen na několik dimenzí: kulturu,

politiku a etiku. Hejdánek však nikdy neupadl do tenat kulturního protestantismu. Svědčí o tom jeho čtivé a myšlenkově podnětné texty z té doby. Ačkoli odvrhl náboženský jazyk a kriticky se vypořádal s teismem, snažil se rovněž za pomoci nového jazyka a nového pojmosloví vyjádřit, že křesťanská víra není vírou v něco. Že je absolutním aktem, který ale nečiníme my sami, jen o své vůli. Jsme náhle osloveni a vyzváni k tomu, abychom učinili něco, co nás v životě nově nasměruje, co našemu životu propůjčí nový rozměr. Hejdánkovým oblíbeným příkladem byl starozákonní Abram, kterého Hospodin povolal, aby vyšel z Cháranu a vydal se do neznáma.

Jelikož se Hejdánek vážně vyrovnával s marxistickým i křesťanským ateismem, nepřekvapuje, že se s vervou zapojil také do marxisticko-křesťanského dialogu. Na přelomu padesátých a šedesátých let se účastnil setkávání u protestantského teologa Josefa L. Hromádky, kde zárodky budoucího dialogu klíčily. Zkraje šedesátých let pak Hejdánek spolu s Jiřím Němcem a Václavem Freiem stál u zrodu významné platformy dialogu: Ekumenického semináře v Jirchářích (další zázemí pro dialog vytvořil Milan Machovec v rámci svého semináře na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy).

Pokud jde o politiku, byl Hejdánek zvláštní úkaz: politický živočich bez politických ambicí. Zajímal se o politiku, reflektoval ji, ale nehodlal do ní aktivně vstoupit, i když tato možnost existovala. Svůj postoj zdůvodnil v koncepci nepolitické politiky. Na sklonku šede-

sátých let někteří marxisté – například Kosík – navázali na Antonia Gramsciho a mluvili o potřebě překonat politiku: zrušit rozdělení na stát a občanskou společnost, na vládnoucí a ovládané. Hejdánek uvažoval v sedmdesátých letech odlišně. Domníval se předně, že ona dělení musejí být zachována. Přitom nepolitická politika, odehrávající se na půdě občanské společnosti, nemůže nikdy aspirovat na to, aby se přeměnila v politickou politiku (politiku v úzkém smyslu), která se odehrává ve sféře státu a jeho institucí. Nemůže však ani upadnout do programové antipolitičnosti, která se nechce politikou „ušpinit“. Nepolitická politika podle Hejdánka udržuje povědomí o tom, že instituce státu vyrůstají z kořenů občanské společnosti. Jakmile se na to zapomene anebo se tyto kořeny přetnou, stát se lidem odcizuje. Politická politika je zároveň s nepolitickou politikou spojena geneticky. Dojde-li k pomyslné genetické manipulaci a toto spojení se zpřetrhá, stane se politika technicistní záležitostí. Ztratí svůj kreativní rozměr, čímž se následně otupí vnímavost politiků vůči nepředemětným výzvám.

Koncepce nepolitické politiky se nejvýrazněji promítla do Hejdánkova angažmá v občanské iniciativě Charta 77. Byl jedním z jejích duchovních otců, později i mluvčím. Úlohu Charty 77 však na rozdíl od jiných nespatořoval prvotně ve vyvíjení přímočaré opoziční činnosti zaměřené proti státní moci. Její pravý smysl naopak viděl jednak v pěstování individuálního občanského vědomí, které je podhoubím aktivní veřejnosti, jednak v permanentní kontrole státní

moci, vázané ústavou, zákony a mezinárodními úmluvami k tomu, aby nezasahovala do práv občanů a nedopouštěla se na nich bezpráví.

Zcela zvláštní poslání pak Ladislav Hejdánek plnil v roli učitele. Přestože nevytvořil žádnou filosofickou školu, svým vlivem formoval hned několik generací mladých lidí, filosofek a filosofů, kteří navštěvovali jeho bytové semináře nebo později, po roce 1989, i fakultní přednášky na FF UK. Bytové semináře začal Hejdánek organizovat na sklonku sedmdesátých let. Zprvu přednášel exkluzivně „svá“ témata, pak připravoval celé semestrální cykly, během nichž se do hloubky zabýval jen jedním ze „svých“ témat. Pravidelně zval zahraniční řečníky. Ignoroval přitom dělení na kontinentální a analytickou tradici a neohlížel se ani na politické smýšlení hostů. V seminářích tak promluvili význační analytičtí filosofové jako Donald Davidson, Daniel Dennett nebo Richard Rorty, ale i přední fenomenologové Rudolf Boehm a Paul Ricoeur. Kromě konzervativce Rogera Scrutona na seminářích vystoupili také marxisté odlišného ražení, Étienne Balibar a Gerald A. Cohen.

Po listopadu 1989 se Hejdánek vrhl pln energie do výuky na Karlově univerzitě. Přednášel nejprve paralelně na Evangelické teologické fakultě a Filozofické fakultě, potom už jen na ETF UK, kde do roku 2004 vedl Katedru filosofie. Ten, kdo zažil jeho přednášky a semináře, potvrdí, že nabízely jedinečnou podívanou. Hejdánek nebyl uspávač hadů, ale charismatický řečník a diskutér. Měl nadání vtáhnout posluchače do

výkladu, inspirovat je a nakonec poukázat k samostatnému přemýšlení. V paměti mnohým utkvěly jeho ilustrativní obrázky (událostní „doutník“) nebo příklady ze života (manželský dialog demonstrující nepředmětnou intenci: „Kolik je venku stupňů?“ – „Jen si ten kabát vezmi.“). V následných diskuzích si Hejdánek nebral servítky. Hyperkritičnost, kterou uplatňoval sám na sebe, uplatňoval beze zbytku na jiné.

V ostřejším vedení filosofických diskuzí získal průpravu v poválečné Akademické YMCE. Vzpomínám si, že i později na stará kolena se na retreattech Akademické YMCY dokázali pováleční „ymkaři“ – Hejdánek, Trojan, Šimsa – s gustem do krve pohádat, aby se tomu pak společně zasmáli. Nejen spor a polemika, ale i sebeironie a humor byly pro Hejdánka způsobem, jak s druhými navázat kontakt nebo jak upevnit vzájemné pouto.

Hejdánek se výrazně zasadil o pěstování naší filosofické kultury, která je citlivým seismografem společenských procesů a otřesů, probíhajících někdy i hluboko pod povrchem každodenních událostí. V šedesátých letech patřil ke kmenovým autorům časopisu *Tvář*, který mezi kulturními periodiky zaplnil „bílé místo“ a rychle se stal důležitým

fórem diskuse a kritiky. Stejně tak Hejdánek zaplnil „bílé místo“ ve vydávání překladové filosofické literatury, když spolu s Evou Formánkovou a Jiřím Němcem založil edici *Váhy*, v níž vycházely české překlady Gabriela Marcela, Martina Heideggera, Martina Bubera aj. Stanul také u počátků filosofického samizdatu. V sedmdesátých letech založil samizdatovou edici filosofické a teologické literatury OIKOYMENH, z níž později vzniklo stejnojmenné nakladatelství. Založil také časopis *Reflexe*, který je u nás vedle *Filosofického časopisu* hlavním oborovým časopisem.

Vydávání Hejdánkových textů se v minulosti věnovalo právě nakladatelství OIKOYMENH. Lze si jen přát, aby v tomto počínání pokračovalo. Hejdánkův archiv písemností je sice fyzicky uložen v Archivu UK, nicméně řadu let o něj pečuje *Archiv Ladislava Hejdánka*. Zasluhou dlouholeté neúnavné činnosti Václava Tollara, Jana Hrona a Václava Dostála jsou mnohé z Hejdánkových písemností, například výběr ročníků *Myšlenkových deníků*, zpřístupněny široké veřejnosti na webových stránkách www.hejdanek.eu. Díky tomu máme další možnost dílo Ladislava Hejdánka číst, vykládat – a také kriticky promýšlet.

Ivan Landa